

VIKTORIJA
HISLOP
Figurina

Prevela sa engleskog
Sanja Bošnjak

**Čarobna
knjiga**

Za Ijana

Μα πάνω απ' όλα σμίλεψαν
μορφή κυρίαρχη,
αυτή της γης-γυναίκας
. . . γυναίκας γόνιμης, καρποφορούσας,
παραγωγή της ίδιας της ζωής

Iznad svega izrezbarili su
Jedan nadmoćan oblik,
boginju majke zemlje
... ženu plodnu i rodnu,
I izvor sveg života.

Nikos Stampolidis,
generalni direktor muzeja Akropolj

PREDGOVOR

Mnogi veliki umetnici dvadesetog veka bili su nadahnuti jednostavnom lepotom i primitivnim oblikom kikaladske skulpture. Među njima su bili i Pikaso, Modiljani, Brankuši i Henri Mur. Zbog toga su ove figurice iz trećeg milenijuma pre nove ere postale znatno cenjenije. Godine 2010, na primer, jedna figurina, visine manje od 25 centimetara, prodana je za više od šesnaest miliona dolara u njujorškoj aukcijskoj kući. Ovakva popularnost je, međutim, dovela i do masovnog nezakonitog iskopavanja i trgovine.

Krađa kulturnih blaga i krivotvorenje porekla umanjuje naše razumevanje civilizacije. Svaki nezakonito odnet, prokrijumčaren i prodat predmet osiromašuje pogodenu zemlju i često je povezan sa širim kriminalnim delovanjem kao što su pranje novca i trgovina drogom i oružjem. Rat protiv počinitelaca neprekidno se vodi na međunarodnom nivou.

Lepota je oduvek bacala svoje čini, ali neke ljude je vekovima navodila na zločin.

PRVI DEO

PRVO POGLAVLJE

1968.

Helena je stajala na vrhu stepenica aviona, trepćući zbog sunca, dok joj je vruć povetarac nanosio pramenove kose na lice. Zašto je sve svetlucalo? Zašto je tako jarko bleštalo?

„*Páme mikri*”, rekla je stjuardesa čvrsto je držeći za ruku dok su silazile na vreli asfalt. „Hajdemo, malena.”

Na pasoškoj kontroli Helenina avionska „teta” pokazala je službeniku detetov krut nov pasoš pre nego što ju je odvela da preuzme smeđi plastični kofer s pokretne trake. Zatim ju je predala vozaču, koji se parkirao odmah ispred izlaza. Dok su prilazile velikom crnom automobilu, primetila je srebrnu figuricu na prednjem delu haube. Sjajna dama s krilima.

Pedeset minuta su se vozili pored mora (tako plavog, tako mirnog), pa zatim kroz mrežu prometnih šarenih ulica, gde je podigla prozor da spreči ulazak izduvnih gasova. Dva puta su se, kad je auto morao da se zaustavi zbog saobraćaja, neka deca okupila oko automobila i virila unutra, u nju, a ona se postideno skupila na sedištu. U drugoj ulici neko je prišao da im proda cveće. Sve je delovalo egzotično i neobično, zgrade su bile visoke a ceste uzane.

Konačno su se, u delu gde je bilo manje ljudi, a mnogo više otmenih prodavnica odeće i više drveća, zaustavili ispred elegantne stambene zgrade. „*Edó éimaste*”, rekao je vozač progovorivši prvi put. „Stigli smo.”

Zgrada je bila bež boje i Helena je videla sive mermerne stepenice koje su vodile do dvostrukih staklenih vrata. Sa obe strane ulaza nalazile su se ogromne biljke s velikim, sjajnim listovima. Ovo mora da je Evdokija 45 u Kolonakiju, gde su živeli njeni baba i deda.

Na pločniku je stajala niska gojazna žena srebrne kose uvijene mini-valom. Na sebi je imala plavu suknju i odgovarajuću svilenu bluzu s mašnom oko vrata. Kad je Helena izašla iz automobila, žena je oduševljeno zapljeskala. Nije nimalo ličila na Heleninu majku, ali to mora da je bila baka.

„*Koukláki mou! Koukláki mou!*“, uzviknula je zagrlivši je tako čvrsto i tako dugo da se devojčica zapitala hoće li je ikad pustiti. Nije razumela taj izraz ljubavi, ali kasnije ga je pronašla u rečniku. Nikad je pre nisu nazvali lutkicom.

Kad je konačno puštena iz zagrljaja, pošla je za bakom stepenicama, prošle su pored mesingane ploče s pet dugmadi, i ušle u blistavo predvorje. Nasmješeni uniformisani čovek iza pulta ustao je da je pozdravi. Vozač je uneo Helenin kofer, a domar ga je uzeo i popeo se s njima liftom sa ogledalima, nasmješeni i razgovorljiv čitavim putem. Kada su stigli do petog sprata, znao je Helenino ime i godine, njenu omiljenu boju i omiljeni sladoled, a ona je znala da će joj *kirios* Manolis biti dobar prijatelj.

Vrata stana bila su širom otvorena, i Eleni Papajanis je uvela svoju unuku. Helena je pogledala oko sebe razrogačenih očiju, zaplašena visokim tavanicama i slabim osvetljenjem. Sveprisutno svetlucanje zlata, prozori od poda do tavanice i ogledala u izrezbarenim ramovima u udubljenjima podsećali su je na dvorce koje je posetila sa školom. Osećala se daleko od svojih roditelja i jednostavne ali udobne dvojne kuće u Safoku, ali odlučila je da skupi hrabrost, baš kao što im je obećala pre nego što im je tog jutra mahnula na odlasku. Ostaje samo dve nedelje, govorila je sebi, dok joj se baka obraćala na grčkom, što je značilo da će ga sigurno i ona tečnije govoriti po povratku. Između ostalog, i zbog toga je bila ovde, ali možda će morati da zamoli baku da govori malo sporije.

Baka ju je povelu u obilazak salona, trpezarije i kuhinje. Upoznala je Dinu, služavku, koja je vredno ribala pod, ali skočila je da dočeka ovu važnu gošću.

„Tako sam srećna što te konačno upoznajem, mala Helena!”, blistavo se osmehivala. „Soba ti je spremna!”

Pokazale su joj prostranu spavaću sobu u kojoj će spavati, i ona shvati da je to posebna soba za goste. Prošle su pored još četvora vrata drugih spavaćih soba i tri kupatila. Na kraju su joj pokazale dedinu radnu sobu, ali tamo je nisu uvele.

Najzbudljiviji je bio veliki balkon, s veličanstvenim pogledom na Partenon. Taj je prizor Helena već dobro poznavala i odjednom se osetila više kao da je kod kuće.

„Otići ćemo tamo jednog dana”, obećala je Eleni. „Ali mislila sam da danas odemo na sladoled. Da li bi volela?”

Helena je klimnula glavom.

Tog dana kad je stigla, Helenin deda je došao kući predveče. General Papajanis je bio u uniformi i bio je barem trideset centimetara viši od bake. Da je očekivala istu dobrodošlicu od njega, razočarala bi se. Stamatis Papajanis bio je primetno hladan. Majka ju je upozorila da će mu držanje možda biti prilično zvanično, ali Helena nije sasvim razumela šta bi to moglo da znači. Pri tom prvom susretu bio je očigledno zaprepašćen živom boje kose svoje unuke. *Kókkino* je bila prva reč koju je čula da je izgovorio. Crvena. Nije to rekao pohvalno, već nezadovoljno, i osetila je kako jarko crveni od stida. Njene zelene oči kao da su ga još više uvredile. „*Prásino!*”, procedio je kao psovku. Shvatila je da je ranije video samo njenu crnobelu fotografiju.

Srećom, baka je osmogodišnjakinju obasipala takvom dobrotom da je počela da uživa u svakom danu i gotovo je žalila koliko vreme brzo prolazi. Otkrila je da imaju isto ime, ali na grčkom se ono izgovaralo „Eleni”. Baka ju je prekrstila u Elenaki, malu Eleni, a zauzvrat je očekivala da Helena nju zove *jaja*.

Dete se oduševilo raznobojnim, prašnjavim i zapaljivo vrelim gradom, a baka joj je ublažavala nostalgiju neograničenom količinom poslastica. Prve dve letnje nedelje u grčkoj prestonici kao da su joj bile ispunjene slatkoćom; ne samo što je isprobala specijalitete iz

*zacharoplasteion*¹ kao što su baklava i sočni kolač od narandže preliven sirupom već i zbog mirisnog laka kojim joj je baka prskala kosu, mirisa jasmina koji je raskošno cvetao na terasi, i pčelinjeg voska koji je Dina neštedimice koristila u stanu. A onda, bilo je tu i bakino tepanje, *glykiá mou*, za koje je kasnije saznala da se prevodi kao „slatkišu moj”.

Taj uzbudljivi, užurbani velegrad nije mogao biti veća suprotnost njenom malom Safoku, gde je autobus prolazio samo dva puta dnevno kao veza s glavnim gradom okruga, mesni bioskop otvarao svoja vrata samo subotom, a glavni događaj bio je godišnje gostovanje vašara.

Helena je prihvatila neobičnost svega u Grčkoj, od povika uličnih prodavaca do čudne hrane koju je jela u lokalnim restoranima. Ispočetka nije znala šta da misli o belom siru oštrog ukusa i gorkim crnim maslinama, ali posle nekog vremena se navikla na sve te neobične ukuse, čak i na ukus vode. Prvih dana provedenih s bakom Helena se osećala sigurno i zaštićeno. Prvog dana su otišle do *Zonarsa*, bakinog omiljenog mesta, gde se nalazila sa svojim pomodnim prijateljicama na sladoledu. Narednog dana otišle su na plažu, sa svetlim sitnim peskom koji nije ličio ni na šta što je ikada osetila pod nogama, s morem toplim i plavim. Bilo joj je dozvoljeno da pliva dokle god je bila baki na vidiku, i čim izađe iz vode morala je sestri u hlad, ispod velikog, šarenog suncobrana.

Svako ko bi upoznao Helenu, bez obzira na to da li je poznavao Eleni Papajanis ili ne, primećivao je vatrenu boju njene kose i obično bi joj dodirivao duge pramenove da ih pažljivije ispita.

„*Kokkinomálliko!* Mala crvenokosa!” uzvikivali su, u rasponu od divljenja do prezira. Bila je naviknuta da odudara od gomile, čak i kod kuće, ali ljudi obično nisu bili tako otvoreno radoznali ili nepristojni. Jedino mesto gde se uklapala bila je Škotska, jer su svi njeni rođaci tamo imali sličnu boju kose i još više pegica od nje.

Deda je uglavnom bio odsutan, ponekad i nekoliko dana zaredom, ili je izlazio veoma rano ujutru i vraćao se kasno. Retko ga je viđala u bilo čemu drugom osim u vojničkoj uniformi, i ostao je udaljena i

¹ Zacharoplasteion (grč.) – poslastičarnica. (Prim. prev.)

zastašujuća pojava. Nije mogla reći baki da joj je on strašan, i samo je sebi priznala da je srećnija onih dana kad on nije bio u blizini.

Međutim, jedne večeri je došao kući na vreme za večeru, i pre nego što je jeo pozvao ju je u svoju mračnu radnu sobu, gde je seo za radni sto i ispitivao je na grčkom o tome kako je provela dan. Njoj je taj događaj bio grozan, najviše zato što se plašila da će pogrešiti, a osećala je da se on ljuti kad joj se to desi.

Pre nego što je mučenje počelo, deda je (rečeno joj je da ga zove *papu*, ali uglavnom je to izbegavala) uzeo cigaretu iz srebrne kutije pored mastionice, stavio ju je u usta i nagnuo se napred. Po njegovom pokretu, shvatila je da očekuje da mu je ona zapali stonim upaljačem, teškim metalnim predmetom sa ugraviranim njegovim imenom, i brzo je naučila kako da pritisne polugicu pa da iz njega sune plamen. Kada je očigledno zadovoljno udahnuo, zavalio se i slušao je kako se muči prepričavajući svoj dan, a između njih se dizao paperjasti dim. Svaki čas je prekidao njeno izlaganje da je ispravi.

Na kraju njenog izveštaja izvio je usne u osmeh, ali oči su mu ostale beživotne. Nije nikad upoznala nikog s dva odvojena dela lica koja su delovala potpuno nezavisno jedan od drugog. Posle toga je bez reči ustao i gledala je kako njegova visoka prilika izlazi iz sobe da večera s bakom. Kratko je sedela zureći u cigaretu koja se još pušila u pepeljari.

Kad se ovo ponovilo nekoliko dana kasnije, rekao joj je kako je najbolji način da se nauči kad se plašiš neuspeha. Svaki put kad bi pogrešila morala je da ispruži ruku da je udari. Udarao ju je lagano, ali dovoljno da ostavi trag, i više nego dovoljno da je ponizi.

Rešila je da ne dozvoli da joj ti susreti s dedom pokvare boravak. Najveći deo dana bio je odsutan, a radosti i novine izlazaka s bakom i više bi joj nego nadomestile te sastanke s njim. Kad god su išle nekud dalje od nekoliko stotina metara, putovale su s dedinim vozačem u sjajno ispoliranom rols-rojsu, a uzbuđenje što je voze u tom raskošnom automobilu bilo je nešto što je obožavala. Sedela je pozadi sa svojom *jajom* na kožnim sedištimu bež boje i posmatrala grad. Uvek je bilo nešto

da se vidi dok su čekali zbog saobraćajne gužve: čovek s harmonikom, ulični čistač, radnja s robom izloženom ispred, sveštenik koji kao da je visok tri metra sa ogromnim crnim šeširom. Ništa od toga nije mogla da vidi u Delbridžu.

Veliki broj vojnika i policajaca na ulicama ju je zbunjivao, s obzirom na to da se nije dešavalo ništa neobično. Ispitivala je baku zašto ih je toliko, kad je u njenom gradiću bio samo jedan policajac, koji je veći deo dana provodio sedeći u stanici.

„Možda zato u Engleskoj vlada takvo bezakonje, *agápi mou*”, rekla je baka. „Kad imaš mnogo uniformisanih ljudi unaokolo, niko se ne usuđuje da krađe.”

Helena nije odgovorila. Jedini zločini za koje je ikad čula u Delbridžu bile su krađe s *Vulvortovih* polica sa šminkom i brza vožnja na novoj zaobilaznici.

Ali kad bi videla dedu u vojničkoj uniformi, nije mogla ni da zamisli da neko čini prestup u njegovom prisustvu ako mu je stalo do života. Tinejdžerka u Safoku sigurno ne bi ukrala ruž za usne kad bi ljudi poput njega stajali na svakom uličnom ćošku. Njoj je Stamatis Papajanis bio pritajeno zlokoban, kao uspavani vulkan. Niko nije znao hoće li ili kada će doći do erupcije, ali pretnja se činila stalno prisutnom.

Prve nedelje, jedinog dana kad je videla da deda nosi civilnu odeću, odveli su je u obližnju crkvu i rekli joj da je to nedeljni izlazak. Njena oba roditelja bili su ateisti i u gradsku parohijsku crkvu je odlazila samo nekoliko puta godišnje sa školom, pa joj je grčka pravoslavna tradicija delovala veoma čudno. Nije bilo zajedničkog pevanja himni. Pevala je samo jedna grupa muškaraca. Njihovi nadzemaljski glasovi bili su predivni i savršeno usklađeni. Govorilo se veoma malo, a sveštenik je mahao srebrnim gorionikom s tamjanom tamo-amoo, tamo-amoo dok je pevao, ispunjavajući vazduh opojnim mirisom koji joj se danima zadržao na odeći. Ipak, bio je to još jedan deo slatkoće Atine u kojoj je toliko uživala. Sveštenik je bio teatralan, s najdužom belom bradom koju je u životu videla, a nosio je ukrašenu odoru oivičenu zlatom i

visoki šešir. Nije bio ni nalik na vikara koji je obavljao školsku službu i koji se od mladih nastavnika razlikovao samo po okovratniku.

Heleni nije bilo dosadno ni na tren, jer je bilo toliko toga da se upije: svuda unaokolo bile su naslikane osobe krupnih žalostivih očiju, ispred nekih ikona su sa traka u redovima visile srebrne amajlice koje su predstavljale molitve, svežnjeve tankih sveća koje su ljudi zabadali u činije ispunjene peskom, prizor starica koje su jedna za drugom zastajale da ovlaš poljube zastakljenu sliku sveca praveći desnom rukom trougaoni pokret, od glave do srca, zatim desno i levo, više puta. Sviđale su joj se sve te boje i obredi.

Dok su išli kući, deda ju je pitao ko joj je *noná*.

Bio je to neprijatan trenutak jer nije prepoznala reč.

„Misli tvoja kuma”, šapnula je *jaja*.

„O, nemam je”, opušteno je odgovorila. „A *nemam* ni srednje ime kao svi moji prijatelji. Nisam krštena.”

„Nisi *krštena*?”

Glas mu je odavao potpunu nevericu. Isprva ju je pogrešno razumela kao žaljenje, ali brzo je shvatila da je posredi ljutnja, i njena silina ju je zapanjila, s obzirom na to da je malopre izašao sa svetog mesta. Čula ga je da ponavlja reč *noná*, a onda mamino ime, na grčkom, naravno, ponovljeno mnogo puta. Marija ovo, Marija ono. Činilo se da je veoma ljut na svoju ženu, kći i unuku podjednako, mada Helena nije sasvim razumela razlog ili kako bi ona mogla to da promeni.

Eleni Papajanis je pokušala da umiri muža dok je Helena crvenela od stida što je bila uzrok ovakvog ispada. Ljudi na ulici su ih gledali i bilo joj je drago kad su stigli do Evdokije 45. Deda je produžio putem, a štap mu je glasno i odsečno kuckao po pločniku. Baka je bila bleđa i ruka joj je vidno drhtala kad je otvorila vrata. Samo je klimnula glavom *kiriosu* Manolisu dok su čekale lift.

„Ide na sastanak s prijateljima u *kafeneío*”, objasnila je Heleni, „i verovatno će posle zajedno ručati. Kolege iz vojske. Ljudi s kojima se obučavao pre mnogo decenija. Neki su sad u penziji, ali mnogi su još aktivni. Vole da se sastaju nedeljom.”

Helena je ćutala dok su se pele liftom. Bila je sigurna da je sve laž, i što je *jaja* detaljnije opisivala dedine društvene planove, sve manje joj je verovala ili marila. Deda joj je postajao sve odbojniji: nije joj se sviđala njegova neobuzdana narav, očigledno odsustvo osećanja prema svojoj ženi, kiselkasti miris koji je lebdeo oko njega.

Najzad u stanu, ručale su jagnjeće kotlete i salatu, za stolom koji je Dina očigledno postavila za troje. Nijedna nije jela mnogo.

„Malo je prevruće za jelo, zar ne?“, pitala je Dina dok je sklanjala tanjire. Helena ju je pogledala i pomislila kako je ljubazna što se pretvara da postoji neki drugi razlog zbog kog nemaju apetita. Pitala se koliko je puta služavka morala da izglati takve događaje. Dina ju je podsećala na najbolju nastavnicu u njenoj školi, koja je uvek podsticala decu da budu ljubazna učeći ih da je to jedino istinski važno pravilo.

Posle dugog popodnevno odmora i kad je dan postao svežiji, odvezli su ih na brdo Likavitos da baka pokaže Heleni pogled na grad. Neko vreme su sedele i pijuckale hladno piće u kafeu, a Helena je pokušala da oraspoloži baku.

„Sigurna sam da mogu naći *noná, jaja*“, rekla je pijuckajući limunadu. „Videću može li mama da zamoli gospođu Vilson, koja radi u njenoj školi. Ona joj je najbolja drugarica. Ili bi možda Dina mogla to da bude?“, dodala je kao da se naknadno setila, bučno srčući poslednji gutljaj limunade kroz slamku. Nije bila sigurna da li ju je baka mrko pogledala zbog njenih reči ili srkanja.

Nije više videla Stamatisa Papajanisa tog dana, ali je, dok je ležala u krevetu te noći ne mogavši da zaspi zbog ventilatora koji je bučno zujao, iz hodnika čula povišene glasove, uglavnom dedin. Ljutito vikanje je nešto na šta nije bila naviknuta i zavukla je glavu pod jastuk.

Kad je ustala narednog jutra, zatekla je dedu već za stolom kako pije kafu i čita novine. Pretpostavljala je da su *Katimerini*, kako su se zvale, bile ekvivalent *Tajmsu*, koji su njeni roditelji primali svakog dana. Podigao je pogled kad je sela i obratio joj se neprepoznatljivim glasom, kakav nije čula prethodnih dana.

„Danas te čeka nešto posebno, mlada damo!”, rekao je gotovo toplo. „Trebalo da obučeš najbolju haljinu. *I želim da ti vidim osmeh, Elenáki mou.*”

Konačno, kad je ustao od stola i otišao u radnu sobu, pojavila se baka u haljini dugih rukava. To je izgledalo čudno, jer je dan bio vreo.

Oko šest uveče, nakon dugog i bezvoljnog dana, Helena je uzbuđeno strčala stepenicama prestigavši baku i dedu, koji su se spustili liftom do predvorja. Na ulici ih je čekao vozač da ih odveze na odredište. Obeležavao se neki važan istorijski datum, a Helenin deda je dobio privilegovano mesto na ogromnom prostoru za paradu zbog svog statusa u vojsci. Sve troje su sedeli u prednjem redu i jasno su videli sve što se odigravalo.

Odmah je primetila grupu muškaraca na sedištima nalik na prestole na ukrašenoj bini i pitala je ko su. Baka je objasnila da su to pukovnici koji su prethodne godine preuzeli na sebe da propisno upravljaju Grčkom. Helena je tad prvi put videla trijumvirat koji je izveo vojni puč.

Eleni, koja je tog dana ukazivala mužu još veće poštovanje nego inače, imala je zadatak da objašnjava Heleni događaje. Stamatis Papajanis je sedeo ozbiljan, usredsređen na dešavanja, i povremeno je bacao poglede na muškarce na podijumu.

Helena nikad nije prisustvovala takvoj priredbi. Bila je očarana prizorom i zastrašujućom blizinom izvođača. Započelo je prikazom jedne od bitaka Aleksandra Velikog. Stotine muškaraca odevenih kao antički ratnici galopirale su po peščanoj areni mermernog stadiona i sukobljavale se s neprijateljem, skačući s konja radi borbe prsa u prsa. Zvuk sudaranja mačeva samo nekoliko metara od njenog lica i urlici gomile bili su uzbuđujući. Na kraju, vojni tenk prurušen u kočije protutnjao je ukrug po stadionu prikazujući simbol vojne hunte: feniks koji se diže iz pepela.

„Ona trojica”, rekla joj je *jaja* u predahu između dve bitke, „odlično obavljaju posao. Onaj u sredini je Jorgos Papadopoulos, naš premijer; na njegovoj desnoj strani je Stilizanos Patakos, a na levoj Nikolaos Makarezos.”

Helena je klimala glavom iz učitivosti. Velika Britanija je imala premijera Harolda Vilsona, i svaki put kad ga je videla na televiziji pušio je lulu, pa joj nije bilo čudno što je njegov grčki parnjak pušio cigaretu za cigaretom, kao i njen deda. Više ju je iznenadio red sveštenika u crnim odorama koji su sedeli odmah iza njega. I neki od njih su pušili.

Jajina objašnjenja bila su blaga i nepristrasna, ali Helena je bila svesna da deda sluša, spreman da je ispravi, što je i uradio jednom ili dvaput, ili samo da nešto naglasi.

Posle predaha, u toku kojeg je Helena pojela sladoled, nastavljeno je s prikazom bitaka. Oživljavali su događaje iz 1821. godine, u toku rata za nezavisnost protiv Turaka, poznatog kao Revolucija.

„Muškarci u vrećastim raznobojnim pantalonama su Turci”, objasnila je Eleni Papajanis. „A oni u nabranim belim suknjama – *fustanelama* – to su Grci!”

Bio je tu i jedan konj, veći od drugih, koji je kružio po bini, a jahao ga je čovek sa upečatljivim šlemom.

„Kolokotronis”, s velikim ponosom je rekla starica. „Junak Revolucije.”

Turci su ispuštali jezive krike dok su vitlali sabljama, ali su vrlo brzo padali na zemlju jer bi ih pobio moćan neprijatelj. Konačno, samo su Grci ostali na nogama. Ti ljudi su bili pravedni pobednici. Bila je to jasna patriotska poruka.

Čim je prikaz Revolucije bio završen i pobeda objavljena, svi su ustali dok su pronosili ogromnu zastavu, plavi krst na belom, tri ili četiri puta, uz sve jače klicanje iz osamdeset hiljada grla. Nosilo ju je osam muškaraca i na kraju su je raširili kao tepih ispred izdignutog podijuma.

To je bio znak Papadopoulosu da ustane i uputi se ka mikrofону na kraju pozornice. Začuo se nov nalet odobravanja njegovih vatrenih obožavalaca, koji su ponovo poustajali i zapevali, očigledno spontano:

*Vásta ta kleidiá, vástaxe gerá,
To ónomá sou tóra pia aiónia tha meínei.²*

² *Vásta ta kleidiá, vástaxe gerá, To ónomá sou tóra pia aiónia tha meínei.* (grč.) - Drži ključeve, čvrsto ih drži, ime će ti od sada u večnosti biti. (Prim. prev.)

Heleni te reči nisu ništa značile, ali oduševljenje gomile je sve više raslo i dopali su joj se muzika i živahan ritam.

„*Elenáki mou*”, rekla je Eleni Papajanis, „kasnije ću ti reći šta sve ovo znači, ali za sada se samo uključi u refren.”

Zatim su naišle reči koje su se ponavljale na svakih nekoliko stihova. Ispočetka oklevajući, ali s vremenom sve sigurnije, snažno ih je otpevala:

„*Oré, Geórgio Papadópole.*” Ura za Jorgosa Papadopoulosa.

Prvi put te večeri deda se osmehnuo.

„*Brávo, Elenáki mou! Brávo!*”

Dedino zadovoljstvo što ju je čuo kako peva te reči iz sveg glasa činilo joj se nesrazmerno uloženom naporu. Izgledalo joj je kao lak način da zaradi pohvalu tog strogog osamdesetogodišnjaka.

Jorgos Papadopoulos je široko i visoko raširio ruke, kao u znak zahvalnosti za to dodvoravanje. Kad je utihnulo i poslednji glas iz gomile, progovorio je, a lice mu je bilo delimično zaklonjeno mikrofonom, postavljenim pomalo visoko za čoveka njegovog rasta.

Ni njegova pojava (proćelav, tanki brčići) niti njegov glas (piskav i promukao, kao grebanje noktima po tabli) nisu, po Heleninom mišljenju, priličili vođi Grčke. Oni su sedeli odmah ispod zvučnika, i odjekivanje i oštar pojačan zvuk bili su gori od zubarske bušilice. Nagonski je sagnula glavu i poklopila rukama uši nadajući se da će se govor uskoro završiti.

Baka joj je zgrabila ruke, povukla ih dole i čvrsto ih držala.

„Pokaži poštovanje!”, ukorila ju je ostrim šapatom. „I *nemoj* to više da radiš!”

Papadopoulos je galamio, činilo joj se, satima. Helena je ukočeno sedela. Reči su joj bile nerazumljive i *jaja* joj više nije prevodila. Pogledala je u staricu, koja se hladila lepezom i slušala sa zanesenom pažnjom. Činilo se da je i ona bila strastvena obožavateljka kao i ostatak publike, hvatala je svaku reč koju je taj čovek izgovorio.

Zašto su, pitala se Helena, svi slušali ovu tiradu? Činilo joj se da je publika bila veoma učtiva od trenutka kad su ušli na stadion, a ipak,

kao da su bili grđeni zbog lošeg ponašanja. Ton obraćanja ju je podsećao na to kad je direktorka naterala celu školu da ostanu unutra za vreme ručka jer je neko napisao ružne reči na vratima kupatila. Činilo joj se da se neće nikad zaustaviti, i kapci su joj otežali.

Međutim, govor se konačno završio i publika je ponovo ustala. Iz poštovanja ili straha, Helena nije znala. Vojno vozilo je zagrmelo preko stadiona podižući oblak prašine. Papadopulos se popeo u njega i zatim kraljevski mahnuo raspevanoj gomili dok su ga odvozili. Za prvim vozilom je pošlo još nekoliko takvih u koja su ušli drugi ljudi s dovoljno visokim činovima.

Uskoro su Papajanisove ispratili do izlaza. Dedu je usput zastajao da ga pozdrave mnogi drugi uniformisani muškarci i njihove supruge. I Eleni Papajanis se rukovala s desetinama ruku i kratko je predstavljala svoju unuku, koja bi se svaki put poslušno osmehnula, tačno kako su joj objasnili da treba.

Umesto *jaje*, sledećeg jutra ju je probudila Dina, i sunce se razlilo po sobi kad je služavka razmakla zavese.

„*Ti óra éinaí?*”, pitala je Helena, pospano trljajući oči.

„Jedanaest je sati, *agápi mou!*”, objavila je Dina. „I danas imam mnogo posla. Hoćeš li mi pomoći?”

Stamatis i Eleni Papajanis su organizovali važan prijem te večeri. *Jaja* je već otišla kod frizera, a služavka je dobila zadatak da spremi stan i da sve bude besprekorno. Od kvaka na vratima do ramova za slike, ništa neće izbeći Dininoj pajalici. I Helena je dobila jednu. Počele su sa Eleninom zbirkom porculanskih figurica izloženih u staklenoj vitrini u salonu. Heleni nije nikad bilo dopušteno da ih vidi izbliza. Dina je izvadila svaki komad i poredala ih na razne komode.

„One se zovu Majsen”, objasnila je.

„Šta to znači?”, pitala je Helena.

„Da je to veoma poseban porcelan. A da li je pravi možeš prepoznati po malenom paru ukrštenih mačeva sa unutrašnje strane.” Dina je

okrenula damu u krinolini i pokazala joj oznaku. „Svaka vredi mnogo hiljada drahmi”, zaključila je.

Veoma oprezno, Helena je pajalicom dodirнула jednoj glavu i onda se odmakla i posmatrala Dinu.

Bilo ih je na desetine. Grupa majmuna, alegorijske figurice, žene koje predstavljaju četiri godišnja doba, klasični bogovi i boginje, pastirica, pastir koji grabi pastiricu, sultan koji jaše slona, egzotične ptice, nekoliko različitih vrsta pasa, lav, leopard. I mnogo rasplesanih dama.

Helena je imala nekoliko porcelanskih mačaka koje je osvojila na vašaru prethodne godine, ali njeni roditelji nisu imali takva blaga.

Dok je Dina veoma pažljivo brisala figurice, Helena je dobila zadatak da posebnom krpom ispolira dvadeset kristalnih čaša i uredno ih poređa na komodu, pored ukrasnih boca s raznim vrstama viskija. Podigla je poklopac sa jedne i ustuknula od mirisa.

„Kako ljudi to piju?”, ciknula je. „*Odvratno* je!”

Dina se nasmejala, i sama prinela nos.

„Nemam pojma, *paidi mou*, dete moje. Meni miriše kao otrov.”

Helena je provela veselo prepodne u čavrljanju i kikotanju s Dinom. Po podne ju je gledala kako priprema poslužavnike s kanapeima i čak joj je bilo dozvoljeno da joj pomogne da ih ukraši.

Uveče joj je rečeno da se ne pojavljuje.

Dok je špijunirala pristigle goste kroz prorez na vratima, primetila je da su svi bili muškarci. Neki su bili u uniformama dok drugi nisu, i nekolicina je donela poklone, koji su ostavljeni na komodi u hodniku.

Kad je zvono prestalo da zvoni i stigao i poslednji gost, baka je ušla u kuhinju i gledala kako Dina završava s pripremom minijaturnih tartova.

Sat i po vremena, Dina je dolazila i odlazila s poslužavnicima i često je dopunjavala kofe s ledom. Sve to vreme, Helena je stajala na malom kuhinjskom balkonu. Brojala je limuzine parkirane u sporednoj ulici i posmatrala vozače naslonjene na haube, koji su čavrljali između sebe i pušili. Jedan je čitavo veče glancao hromirane retrovizore.

Tačno u 21.30, zvuk muških glasova ispunio je hodnik kako su gosti odlazili. U isto vreme, čula je paljenje automobila i brujanje motora. Gledala je dole dok su svi gosti kao čarolijom nestajali u svojim luksuznim automobilima.

Tek pošto su i baka i deda već legli, smela je da ustane i pojedje preostalu netaknutu hranu. Časkanje s Dinom bio je dobar način da vežba grčki. Dina je bila iz sela na Peloponezu i veoma slabo je govorila engleski, pa su se njih dve često smejale pokušavajući da razgovaraju.

„*Mathaino grigora mazi sou!*”, rekla joj je Helena. „Brzo učim od tebe!”

Služavka će biti budna još nekoliko sati da provetri salon, rastrese jastučiće i isprazni prepunjene pepeljare. Takođe je trebalo isprazniti vaze. Iako je tog jutra bilo sveže, cveće je uvelo od vrućine.

Helenu je čekalo još zvaničnih zabava te nedelje. Vodili su je na tradicionalne plesove i pesme u Nacionalnu baštu. Noć je bila topla kao i obično, i Helena se uglavnom branila od mušica koje je privlačila njena bleđa koža.

„Ovo je”, rekao je deda dok su se plesači okupljali u krug ispred njih i muzičari započinjali prve note, „suština grčkog bića.”

Nije znala šta je to tačno značilo, ali pokušala je da shvati za vreme predstave.

„*Tsámiko*”, dodao je, kao da će joj to pomoći da shvati.

Desetorica muškaraca u ekstravagantnim plisiranim belim suknjama, istog stila koji je videla u prikazu Revolucije, i koje je baka opisala kao *fustanele*, i deset žena, s maramama na glavama, bogato nabranim belim haljinama i crvenim keceljama, zaplesali su. Koraci su bili komplikovani i igrači savršeno usklađeni. Muškarci su imali mnogo prilika da pokažu akrobatske veštine, pregibanje i skakanje uvis da izmame aplauz publike.

Helenu su podsetili na škotski ples koji je videla i na kilt koji je otac čuvao u ormaru, ali uglavnom je sedela i pokušavala da priguši smeh pri pogledu na ogromne crne gombice na muškim cipelama.

Zvuk klarineta se isticao i neprestano je zavijao iznad zvuka bubnjeva i violina.

„I tvoj deda je nekad, kad sam ga upoznala, bio u stanju tako da igra”, rekla je Eleni Papajanis uz uzdah na kratkom putu do kuće. Sedela je pozadi sa Helenom, a njen muž je sedeo napred i ukočeno razgovarao s vozačem.

To nije mogla ni da zamisli.

„Ali nakon što je ranjen, više nikad nije plesao.”

Pretpostavljala je da deda koristi štap zbog svojih godina.

Vozač se već parkirao ispred zgrade, pa je tek sledećeg dana Helena pronašla priliku da se bolje raspita.

„Ranjen je”, rekla je tiho Eleni Papajanis. „Za vreme rata.”

Helena nije htela da pokaže neznanje postavljanjem pitanja kojeg rata. Drugog? Prvog?

„Bili smo u braku tek godinu dana, ali bio je tako hrabar. Proveo je mnogo meseci u bolnici, ali uspeli su da mu sačuvaju nogu.”

„Jadni *papu*”, rekla je Helena. „Ali zvuči kao da je imao sreće.”

„Imao je, *agápi mou*. Dogodilo se za vreme pohoda na Anadoliju, i da je bilo još hrabrih ljudi kao on, možda bismo pobedili Turke i katastrofa se nikad ne bi dogodila. Ko zna?”

Pitaće majku kad dođe kući kakav je to pohod bio i šta je *jaja* mislila pod *katastrofom*. Istorija je nije nikad naročito zanimala.

„Bio je junak, Helena”, odlučno je rekla Eleni Papajanis. „I *jeste* junak.”

Tu reč „junak” često je čula ovde i koristili su je za sve, od grčkih bogova do pukovnika. Stamatís Papajanis, s nogom ili bez nje, nije joj se uklapao u taj kalup, ali ipak je klimnula glavom.

Iako je kuća potpuno prestala da joj nedostaje već nakon prve nedelje, Helena je bila uzbuđena kad je došlo vreme da se spakuje za povratak kući. Tog jutra kad je odlazila, Eleni Papajanis ju je izvela na poslednji sladoled na Trg Kolonaki pre nego što je vozač odveze na aerodrom.

Imala je toliko toga da ispriča roditeljima i znala je koliko će majci biti drago što je njen grčki napredovao. Deda nije bio tu kad je odlazila, ali Eleni i Dina su je čvrsto zagrlile pre nego što je ušla u limuzinu.

„Vidimo se iduće godine, zar ne?“, rekla je Dina, šmrcajući u maramicu. „Obećavaš?“

„Naravno!“, uveravala ju je Helena. „*Na métrísoume tous mínes.*“

Obećale su jedna drugoj da će brojati mesece.

Kad je sletela na *Hitrou*, prva osoba koju je ugledala kad je ušla u salu za dolaske vukući svoje koferče bila je majka, elegantna u žutom kaputu, s crnom kosom skupljenom u punđu. Meri Maklaud se uvek isticala u gomili zbog svog upadljivog južnomediteranskog izgleda, koji joj nije išao uz ime, i često je bila svesna da ljudi ne znaju gde da je smeste. Hejmiš Maklaud, visok, s kožom boje slonovače, guste kestenjaste kose i s naočarima u čeličnom okviru, stajao je pored nje.

Meri je uhvatila muža za ruku kad je ugledala njihovu kći, koja je izgledala zdravije nego onog dana kad je otišla, s nagoveštajem boje na svetlim rukama i mnogo više pegica na licu.

„Vidi! Vidi, Hejmiše! Eno je!“, rekla je, uzbuđeno mašući.

Oboje su je toplo zagrlili.

Putovanje kući je brzo prošlo i Helena se trudila da im odgovori na sva pitanja.

Hejmiš je primetio, čak i ako Helena nije, da se neki odgovori njenoj majci nisu dopali. Bilo je očigledno da neke stvari koje je Helena tamo radila Meri ne odobrava. Između ostalog, odlazak u crkvu.

„Bila je puna“, rekla je majci. „Puna kao crkva u Delbridžu kad imamo školsku božićnu službu. A bila je samo obična nedelja. I *papu* se zaprepastio što nisam krštena. Ne znam šta je tačno rekao, ali čini mi se da je bio veoma ljut zbog toga.“

„Pa, to nema nikakve veze s njim.“

„Ali mogu li da budem? Bilo bi lepo imati *nonu*, mama.“

„Verovatno ne“, ubacio se Hejmiš. „Mi zapravo ne verujemo u sve to.“

„Mogla sam očekivati od njih da će to spomenuti”, čula je Helena majku kako je promrmljala to pre nego što je promenila temu. Je li Helena išla u neki muzej? Da li joj se dopala hrana?

Ispričala im je za kolače, sladoled i paradu. Meri Maklaud je jedva čekala da čuje da li joj je kći napredovala u njenom maternjem jeziku, i malo je procaskala s njom na grčkom. Kad joj je odgovorila tečnije nego pre, Meri se oduševila.

„I vidi”, rekla je Helena, tražeći nešto po torbi i dodajući to majci na suvozačkom sedištu. „*Jaja* mi je dala školski udžbenik. Jednostavnu čitanku da vežbam.”

Meri ju je prelistala i stigla do strane na kojoj se nalazio portret Jorgosa Papadopulosa. Morala je da potisne želju da je pocepa. Pošto je sad vlada štampala školske knjige, njegova slika je bila u svakoj.

„I rekla je da ću sledeće godine početi da učim zvanični jezik. Ima smešno ime.”

„*Katharévousa*”, odsečno je rekla majka. „Ali mislim da ti je govorni zasad dovoljan.”

Meri je pokušala da sakrije kako žali što je dozvolila kćeri da poseti njene roditelje. Ali kad je Helena opisala koktel zabavu koju je deda održao, jedva se suzdržala.

„Nije mi bilo dozvoljeno da izađem”, rekla je Helena. „Čak ni baka nije ulazila u sobu. Ali špijunirala sam ih dok su stajali u hodniku. Svi su izgledali važno i svi su imali velike automobile i vozače, kao *papu*.”

Meri je pročitala da su u Grčkoj dozvoljena okupljanja za najviše pet ljudi. Ništa čudno što je jedno pravilo važilo za one na položajima, a drugo za ostale.

Kad su stigli kući, razglednica koju je Helena napisala ležala je na otiraču. Podigla ju je i roditelji su se smešili dok ju je čitala, ponavljajući mnogo toga što je spomenula u autu.

26. jul 1968.

Jela sam sladoled od čokolade s komadićima prave čokolade i pila limunadu s pravim limunovima. Išli smo na plažu,

zatim smo plivali. Gledali smo momke kako skijaju na vodi, ali jaja kaže da to samo momci mogu. Paradajz je veoma crven ovde i lubenica je ružičasta sa ogromnim crnim košticama. S papuom smo gledali prikaz bitke i govorio je premijer. Išli smo u Nacionalnu baštu da gledamo plesače.

Mnogo vas voli, H. xxx

Napisala je iste reči i najboljoj drugarici Dženi, sabivši ih na poledini slike Akropolja, mesta koje još nije videla izbliza. Baka joj je to obećala za sledeću godinu.

„Moraćeš da nam pošalješ razglednicu čim stigneš sledećeg leta”, nasmejao se otac.

„Sledećeg leta?” Njegova žena ga je razdražljivo pogledala. „To ćemo još videti.”

Znala je da je Heleninu neupadljivo sročenu razglednicu verovatno pažljivo proučio vojni režim. O Heleninoj prvoj poseti Atini žučno su se raspravljali pre nego što su pristali, i njen odlazak je bio rezultat mnogih ustupaka i pregovora. Eleni Papajanis je mnogo puta pozivala Helenu da dođe, odavno prihativši da se sama Meri neće vratiti u Atinu, barem ne dok joj je otac živ.

Pažljivi Hejmiš Maklaud je ubedio svoju ženu da bi bila užasna šteta da Helena nikad ne upozna baku i dedu, i da bi takvo putovanje doprinelo i njenom obrazovanju i jačanju samopouzdanja njihove jedinice.

Kako bi Meri, koja je učiteljica, lišila kći usavršavanja stranog jezika? U Engleskoj se već pričalo o strogom konzervativizmu grčkog društva i nedostatku prostora za neslaganje, ali ironično, upravo je zbog vojnog režima bilo dovoljno bezbedno da dete putuje samo, pa je Meri popustila.

„Molim te, mama”, dete ju je sad preklinjalo. „Jaja je bila tako dobra. I obećavam da ću sledeći put raditi još vrednije na mom grčkom. Govoriću ga tečno kad se vratim!”

„Videćemo”, odvrtila je Meri, nadajući se da će možda zbaciti huntu onako neočekivano kao što je i došla na vlast.

Nedelju dana kasnije putovali su zajedno kolima u Škotsku da posete očevu porodicu. Helena je pričala o vojnicima i policajcima koje je videla na ulicama, i kako joj je baka stalno govorila da je zbog njih tamo bezbedno.

„Zavisi u kakvom svetu želiš da živiš”, odgovorila je majka. „Ja bih lično radije živela u slobodi i rizikovala da mi neko otme torbu. Ali u svakom slučaju, ni ovde se to ne dešava svakog dana, zar ne?”

Poslednji put kad je ukraden nečiji novčanik u Delbridžu bio je na vašaru pre tri godine, i ta vest je objavljena na naslovnoj strani mesnih novina.

Putovanje u Škotsku trajalo je duže nego Helenin put do Atine. Otevali su nekoliko pesama da im prođe vreme, uglavnom na smenu, a onda je Helena zapevušila melodiju koja joj se vrtela u glavi sad već dve nedelje.

„*Oré, Geórgio Papadópole... Oré, Geórgio Papadópole.*”

Majka joj se naglo okrenula na suvozačkom sedištu.

„*Stamáta Élena! Amésos!* Smesta prestani! Neću da te čujem da ikad više to pevaš. Razumeš li?”

Nije nikad videla majku tako ljutu. I ne, zapravo nije razumela.

Sve do sada, nije nikad dovodila u pitanje majčino jednostavno objašnjenje zašto ne ide u Grčku s njom. Uvek joj je govorila da je Atina prevruća leti i da ona više voli da pliva u Severnom moru umesto u Egejskom, ali Merina iracionalna reakcija na pesmu ju je proganjala, iako joj je nedelju dana brzo prošlo u roštiljanju na vetrovoj obali jezera i plivanju u burnim talasima s petoro crvenokosih rođaka.

Na putu kući zaustavili su se da prenoće u Edinburgu.

„Severna Atina”, ponosno je rekao otac kad su se približili gradu.

Helena je prošarala kažiprstom po zamagljenom prozoru i provirila napolje. Tog vlažnog avgustovskog dana bila je začuđena što su to mesto tako zvali.

Po podne, Hejmiš Maklaud ih je po kišici poveo uz brdo Kalton da pokaže ženi i kćeri Nacionalni spomenik. Bila je to nedovršena kopija Partenona.

Meri Maklaud je čitala naglas iz vodiča. „Nezavršena zbog nedostatka sredstava, ova replika iz devetnaestog veka izgrađena je od domaćeg peščara. Projekat je podržavao lord Elgin, koji je želeo da mu ime bude povezano sa slavom drevne Atine.”

„Znam da nije baš Akropolj”, rekao je Hejmiš, „ali uradili su najbolje što su mogli.”

„Ovo je bilo *najbolje* što su mogli?”

Helena nije nikad čula takav prezir od majke.

„Elgin?”, podsmehnula se. „Čovek koji je dao sve od sebe da uništi original? Nečuveni vandal i lopov!”

Meri Maklaud se okrenula, ljutito mrmljajući na grčkom.

„Vraćam se u auto”, dobacila je preko ramena.

Dok joj je kiša curila niz vrat a kabanica bila već natopljena, kosa se ukovrčala dvostruko u odnosu na svoj uobičajen izgled, Helena je na trenutak zastala. Zbunjeno je pogledala u dvanaest stubova niz koje se slivala kiša ispred tamnosivog neba.

„Hajde, tata, idemo da pronađemo mamu”, rekla je. „Možda oseća nostalgiju.”

Držeći oca za ruku, prva je krenula niz brdo.